

HET WOORD VAN DE WEEK

ORGAAN VAN DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

Administratie Humanistische Luisterkring, Oudegracht 152, Utrecht. Postgiro 58.
Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 4,— per jaar, buitenland f 4,60 per jaar.
Voor leden van de Humanistische Luisterkring f 3,— per jaar. Losse nummers f 0,25.
Contrib. Luisterkr. f 1,—. Dit bedrag tezamen met bovengenoemde f 3,— te voldoen.

WE ZIJN BENIEUWD

Enkele weken geleden heeft in de Tweede Kamer een nogal vinnig debatje plaatsgevonden tussen een kamerlid en de minister van defensie over de geestelijke verzorging in het leger. Daarbij kwam de positie van de buitenkerkelijke dienstplichtigen ter sprake, die, zoals bekend is, geen eigen geestelijke verzorging ontvangen. Het leger kent de aalmoezenier en de veldprediker, en de buitenkerkelijken worden geacht bij één van beiden terecht te kunnen. Hebben ze daar overwegende bezwaren tegen, dan moeten ze gedurende het uur verplichte geestelijke verzorging andere werkzaamheden verrichten.

Nu zal geen enkele buitenkerkelijke soldaat er veel bezwaar tegen hebben om dat uurtje uit te zitten, al was het alleen maar om eens even uit te rusten van de vermoeienissen. Maar het feit blijft bestaan, dat er tegen hem wordt gesproken in een taal, die hij veelal niet verstaat en er dus bitter weinig aan heeft. Het zou dus in de aard der dingen liggen als nu ook in het leger de gelegenheid aan de humanistische raadsman zou worden geboden, om met die dienstplichtigen, die daar prijs op stellen, regelmatig een gesprek te voeren, zoals dat ook in de gevangenissen, huizen van bewaring en arbeiderskampen sedert enkele jaren, tot ieders tevredenheid overigens, plaats vindt. Zover is het in het leger nog niet, en de bewindsman heeft er geen twijfel over laten bestaan, dat van hem in deze richting geen

enkel initiatief te verwachten valt. Het wordt hem anders wel moeilijk gemaakt, want één dezer dagen heeft een ander kamerlid hem de vraag voorgelegd, waarom slotcursussen van het pas opgerichte Studiecentrum voor Militair Leiderschap wel gehouden zullen worden in de rooms-katholieke en protestantse vormingscentra, maar niet in het humanistische.

Daarop heeft minister Visser geantwoord, dat hier een misverstand in het spel was, want deze cursussen worden niet gehouden voor aanhangers van een bepaalde richting. Dat Nunspeet, waar het Humanistisch Thuisfront zijn vormingscentrum heeft, niet was ingeschakeld, was volgens hem niet met opzet gebeurd. Er bestond z.i., geen enkel bezwaar tegen, dat ook humanisten als inleiders bij deze cursussen zouden optreden, want het leger denkt niet in zuilen.

Het moet ons toch van het hart, dat we dit laatste een beetje naïef vinden. Tot nu toe heeft het leger de poort voor de humanistische geestelijke verzorging hardnekkig gesloten gehouden. We zijn er van overtuigd, dat dit nog wel eens zal veranderen, maar zijn toch benieuwd, of inderdaad op korte termijn humanisten als inleiders op de bovenbedoelde cursussen zullen uitgenodigd worden. Helemaal onmogelijk is het overigens niet, het zou niet de eerste keer zijn, dat tussen aalmoezenier, veldprediker en humanistisch raadsman een ontmoeting zou plaats vinden.

Onder de A.V.R.O. lezing van dinsdag 2 februari i.l., die in het vorige nummer van het Woord van de Week werd afgedrukt ontbrak tot onze spijt de naam van de spreekster t.w. Mej. Mr. J. J. Th. ten Broecke Hoekstra.

Wij bieden haar en onze lezers onze welgemeende excuses aan.

DE „KERK” VAN HET IDEAAAL

De titel van dit artikel is niet een vondst van mij, en die is ook niet van vandaag of gisteren. Het is al bijna tachtig jaar geleden, dat de later zeer bekende filosoof Heymans, die eens het sieraad zou worden van de Groningse universiteit, in Leiden promoveerde. En de laatste stelling, die aan zijn dissertatie is toegevoegd, luidt zo: „een godsdienstloze kerk van het ideaal is, historisch zowel als logisch, de eis der toekomst”. Het is deze stelling, die ik voor U wil toelichten. Ik moet daarbij spreken voor eigen rekening. Wat Heymans namelijk precies bedoeld heeft, dat is niet met zekerheid te zeggen, omdat hij zich daarover in geschriften nooit heeft uitgelaten. Maar wat hij met deze stelling bedoeld zou kunnen hebben dat wil ik proberen U uit te leggen.

„Een godsdienstloze kerk” — wacht even, zal men misschien zeggen, is dat niet zo iets als een vierkante cirkel of een levend lijk, dus een woordcombinatie, waarin een tegenstrijdigheid al opgesloten ligt? Ja, wie deze tegenwerping maakt, heeft tot op zekere hoogte wel gelijk. Het woord „Kerk” betekent oorspronkelijk „huis des heren” en ook wanneer men kerk gebruikt in een afgeleide betekenis, dus bijvoorbeeld daarmee aanduidt de „gemeenschap van de gelovigen”, dan is toch ook daar de Heer, dat wil zeggen de God voorondersteld, en men kan dus volhouden, van een kerk kan alleen dan sprake zijn als er ook sprake is van godsdienst. Zolang men dus uitgaat van de oorspronkelijke betekenis van het woord, is de woordverbinding „godsdienstloze kerk” niet bruikbaar. En iemand, die deze term toch gebruikt, die gaat dus niet meer uit van de oorspronkelijke betekenis, hij zet het woord kerk dus als het ware tussen aanhalingstekens.

Nu noemt Heymans de godsdienstloze kerk van het ideaal *een eis van de toekomst*. Met andere woorden hij stelt die kerk tegenover de gewone Kerk zoals wij die uit zijn en uit onze dagen kennen. Het komt mij voor, dat hij daarmee drie samenhangende gedachten tot uitdrukking brengt: in de eerste plaats; hij is helemaal niet tevreden met de bestaande kerk, maar hij erkent wel degelijk de waarde en de betekenis van een kerk; ten tweede: die waarde ligt voor hem niet in het godsdienstige karakter ervan; maar — en dat is het derde punt — die waarde is wel gelegen in de zuiver zedelijke kern, die meestal met de godsdienst verweven is en daarin verscholen ligt.

Het zou mij werkelijk spijten, als U op dit moment gaat zeggen: o daar heb je weer een van die lieden, die de zaak, die ze uitleggen, alleen maar veel moeilijker maken. Ik zou net als de tandarts willen zeggen: nog even volhouden, het is zo gebeurd.

Wat doet de mens eigenlijk wanneer hij zich een godsdienst vormt? Men is geloof ik

niet zo ver mis, als men beweert, dat hij dan antwoord tracht te geven op twee vragen. Ten eerste hoe moet ik mij de werkelijkheid denken, hoe zit het allemaal in elkaar? en daarnaast de heel andere vraag: wat is goed en wat behoort de mens te doen? Zo kan men in het complex van gedachten en gevoelens, dat godsdienst heet, dunkt me twee bestanddelen onderscheiden: een laat ik het nu maar noemen werkelijkheids-bestanddeel en een zedelijk bestanddeel.

En nu is het niet dat eerste bestanddeel, dat het eigenlijk belangrijke is, van veel meer waarde is het andere, het zedelijke bestanddeel. De Griekse filosofen hebben al heel vroeg fel geprotesteerd tegen de Olympische goden, die geen haar beter waren dan de mensen en zich net als de mensen schuldig maakten aan „diefstal, echtbreuk en wederzijds bedrog”. En een andere Griek, de treurspeldichter Euripides, zegt ergens:

„Als goden doen wat slecht is, zijn het geen goden”.

Een heel merkwaardige uitspraak, waaruit veel te leren valt. „Als goden doen wat slecht is, zijn het geen — goden”. Men ziet zonder moeite: het woord goden wordt hier gebruikt in twee, heel verschillende betekenissen. In het eerste zinsdeel („als goden doen wat slecht is”) daar betekent goden niet meer dan: bijzonder machtige wezens, die het wereldgebeuren beheersen.

Die machthebbers kunnen wel goed zijn, maar dat hoeft niet; zoals uit het vers zelf blijkt, is het ook mogelijk, dat zij door hun gedrag hun slechtheid verraden. Maar, zegt Euripides nu, als zij dat doen, „dan zijn het geen goden”. En nu heeft dit zelfde woord een heel andere betekenis. Nu worden er mee aangeduid: bijzondere machtige wezens, die het wereldgebeuren beheersen *en die tevens goed zijn*. Dit laatste kenmerk is er nu bijgekomen. Euripides heeft dus het woord god gemaakt tot een eretitel, en die eretitel geeft hij niet langer aan die wezens, die zijn verering niet verdienen, ook al zijn ze nog zo machtig. Wat Euripides hier doet, dat heeft het merendeel der mensheid hem onbewust nagedaan: zij hebben hun verering niet geschonken aan een almacht, waarvan ze niet weten of die goed of slecht is, nee zij hebben de ere naam God en hun verering zorgvuldig gereserveerd voor een opperwezen waaraan zij een volmaakte goedheid toekennen, een ideaal wezen dus.

Het zedelijk bestanddeel, waarover ik nu gesproken heb, die zedelijke kern is nog niet of nog maar nauwelijks aanwezig in primitieve godsdiensten: daar gaat het er voornamelijk om, om de geheimzinnige en onberekenbare machten, die op het menselijke leven kunnen inwerken, door alle denkbare middelen genadig te stemmen, te verzoenen en als het kan voor zich te winnen. Maar

langzamerhand verandert de godsdienst van karakter: het antwoord op de vraag „hoe zit het allemaal in elkaar?“, dat blijft nog wel een rol spelen, al beginnen meer en meer mensen te beseffen, dat we eenvoudig de gegevens niet hebben om deze vraag te beantwoorden, zodat elk antwoord, dat we geven, niet meer is dan een slag in de lucht; maar dit bestanddeel is niet meer de hoofdzaak, er is iets anders, dat er door heen breekt: de uit zedelijk besef geboren behoefte aan ideaalvorming. En in latere vormen van godsdienst is dit zedelijk element van een zo centrale betekenis geworden, dat het geloof juist daaraan een groot deel van zijn werfkracht ontleend.

Deze historische ontwikkeling kan men nu ook een logische ontwikkeling noemen. Men ziet de zaak dan dus zo, dat het zedelijk element, waar het eigenlijk om begonnen is, in een voortdurend reinigingsproces langzamerhand ontdaan wordt van alles wat daaromheen is gekorst en geklonterd, men zou kunnen zeggen van alle slakken, die bestaan uit beweringen over het zus of zo zijn van de werkelijkheid.

Dan pas zal deze zedelijke kern de mensheid in volle zuiverheid kunnen leiden en bezielen. En wie dus een godsdienstloze kerk van het ideaal als eis stelt van de toekomst, die trekt deze lijn van de historische en logische ontwikkeling alleen maar door.

Dat is datgene, wat Heymans althans bedoeld zou kunnen hebben met zijn merkwaardige stelling. Maar nu moet ik er nog iets aan toevoegen. Wat voor Heymans nog niet meer kon zijn dan een eis van de toekomst, dat is nu mag men zeggen werkelijkheid geworden in het Humanistische Verbond.

En nu moet men mij begrijpen: ik pleit er

niet voor het Humanistisch Verbond een kerk te gaan noemen, zij het dan een godsdienstloze kerk. Van kerkelijke zijde zou men er ons dan — ik heb het in het begin al erkend — van kunnen betichten een term te gebruiken, die ons eigenlijk niet toekomt; en ook in ons eigen humanistisch kamp zijn er velen, voor wie het woord kerk met zoveel associaties is geladen, dat zij er bezwaar tegen hebben nu weer in een kerk te worden opgenomen, nadat ze misschien eerst van al wat kerk is met een zekere nadruk afscheid genomen hebben. Ik begrijp deze bezwaren en de naam kerk blijf ik dus voor ons verbond afwijzen. Maar laat ons daarom niet blind zijn voor wat wij door een tijdelijk en onder voorbehoud aanvaarden van deze term duidelijk kunnen maken. En dat is geloof ik dit: wat de echte kerk betekent, kan betekenen in het leven van de godsdienstige mens, die betekenis of tenminste een daarmee vergelijkbare betekenis kan de kerk tussen aanhalingstekens hebben voor de mensen, die zich in die gemeenschap hebben verenigd. En daarin ligt dan ook al het antwoord opgesloten voor al die mensen, die met de Staatssecretaris van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en met de Minister van Defensie maar niet kunnen begrijpen, dat het Humanistisch Verbond werkelijk de pretentie heeft op één lijn te staan met de kerken. Dit antwoord kan ik nu zo formuleren: die pretentie heeft het Humanistisch Verbond inderdaad. Als men even de gerechtvaardigde bezwaren tegen de handhaving van het woord kerk wil opschorten, dan kunnen we het zo zeggen: naar onze overtuiging is onze kerk van het ideaal tevens de ideale kerk.

Prof. Dr. LIBBE VAN DER WAL

onze kinderen tussen humanisme en christendom

door Mevr. Groenman Deinum.

Deze kleine brochure is een goede richtlijn voor de moderne moeders van deze tijd. Prijs f 0,75. Hum. Verbond, Oudegracht 152, Utrecht. Giro 304960.

lezingen voor de radio

21 februari VARA 9.45 uur Prof. Dr. G. Stuiveling: Uit humanistisch oogpunt.

28 februari VARA 9.45 uur Drs. J. H. P. Colpa: Alleen maar een beginsel-verklaring?

LAPPENMAND

Wij hebben een lappenmand. En in die lappenmand hebben wij vanmorgen zitten zoeken. Wat we gezocht hebben gaat u eigenlijk niets aan, maar als u het weten wil: het was een scheerapparaatje, dat overigens in dit stukje geen rol meer speelt. Wij hebben het gevonden en dat zij voldoende.

Die lappenmand dan. Daarin werpt mijn vrouw alle kleine zaken, waarvan zij verwacht, dat ze nog wel eens van pas kunnen komen. Onze verwachtingen lopen op dit punt sterk uiteen. Na een langdurig en redelijk harmonisch huwelijksleven zijn onze meningen op velerlei gebied elkaar gaan overlappen of althans zeer dicht genaderd. Maar op het stuk van „wegdoen” of „bewaren” staan wij nog even ver van elkaar af als in de tijd, waarin we elkaars voornamen leerden kennen.

Persoonlijk behoor ik tot die categorie van levensangstigen en besluitelozen, die geen snipper papier, geen knoop, geen ouwe schaats durven weggooien, omdat die misschien nog wel eens te pas zou kunnen komen of omdat iemand er naar zou kunnen vragen. Mijn echtgenote daarentegen behoort tot die krachtige persoonlijkheden, die „ja” zeggen tegen het leven, knopen doorhakken en karrevrachten oude matten, schoenen en zelfs desnoods in prachtband gebonden boeken naar de vaalt laten rijden „als je er toch niets mee doet”. Zo ben ik eens een heel grote scheerspiegel kwijtgeraakt, waarin ik mijn baard als een stoppelveld uitvoerig kon bestuderen en kennis kon nemen van alle groeven en poriën in mijn verwoest gelaat. Het was niet opwekkend er in te kijken, maar leerzaam was het wel. Mijn eega vond het ding overbodig en bracht het dus naar de belt. Zo is ze. Maar toen wij dan vanmorgen samen in de lappenmand zaten heb ik tot mijn vreugde gemerkt, dat ook zij haar zwakke kanten heeft.

Om te beginnen bleek, dat zij in de mand — waartoe ik overigens geen toegang heb — allerlei dingen bewaart, die zij in de donkere jaren van 40 tot 45 zo node heeft gemist. Ik heb daar begrip voor, want zelf heb ik in de eerste tien jaar van onze herwonnen vrijheid het niet over mijn hart kunnen verkrijgen oude scheermesjes weg te gooien. In 1955 had ik er een kleine duizend opgespaard. Het was ná Korea en nog vóór Suez en mijn vrouw zag in, dat er voorlopig geen oorlog meer zou komen. Zij heeft dus op een goede dag de duizend scheermesjes ingepakt en in de schroothandel geworpen.

Nu bemerkte ik, dat zij in de lappenmand negen flaconnetjes verborg, die geen van allen sloten en dus waardeloos waren. En nu ben ik eens flink geworden. Ik heb er zes weggegooid en er haar drie laten behouden. Er lag ook een hulsje van een lippenstift. Wat moet dat, sprak ik. Niets, zei ze. Gooi dan weg, zei ik. Nee, zei ze. En het onbruikbare blikken buisje werd liefdevol weer in de mand gevleid. Wie zal ooit het gemoed ener vrouw doorgronden?

Op de bodem lag een brief. Die heb ik haar tien jaar geleden geschreven, toen het feindliche Leben ons enige dagen van een gerukt had. Trots en vertederd zag ik, hoe zij als een schuchter schoolmeisje deze mijn brief onder een aantal gordijnfragmenten wegmoffelde.

Gordijnfragmenten hebben wij voldoende om een redelijk grote havezate te behangen. De gordijnen, waarvan ten tijde van de vervanging gezegd is, dat ze in flarden voor de ramen hingen en vanzelf uit elkaar vielen, blijken na jaren nog waardevolle stukken stof te zijn. „Die bewaar ik”, zei zij, want „in de oorlog zou je ernaar gesnakt hebben”. Dat snakken zit ons ingebrand.

Hoe weinig wij mannen eigenlijk van het huishouden weten, bleek mij, toen wij al gravende plotseling een gordijn met drie bijbehorende vingerdoekjes vonden. En zeven kousen. En een bos touw. En een sjaltje vol frivole voorstellingen van een vreemde stad en haar inwoners, dat een aantal reclamebonnen bevatte, waarop je na heel lang sparen een wandkoffiemolen zou kunnen krijgen, als je tenminste op het bezit van zo'n ding prijsstelt.

Er was ook een houten wandtegel met een vogeltje er op en enkele bloemenranken. „Waarvoor bewaar je dat”, vroeg ik en zij antwoordde: „Voor een kind”. „Welk kind?” „Zomaar een kind”. „O!”. „Ja, o”. Vlak bij de wandtegel lag een wekker, die niet meer wekte en zelfs de tijd niet meer kon aanwijzen. Het bleek, dat zij die in de mand had gegooid om hem weer op te graven tegen de tijd, dat onze kleinkinderen klok zouden leren kijken. Het leek me meer iets voor onze kleinzoon tegen de tijd, dat hij zich tot de techniek aangetrokken zou voelen. Maar wij hebben ons gemoed verhard en tegen elkaar gezegd, dat die kinderen waarschijnlijk al wel op de klok konden kijken als ze bij ons komen en dat die jongen zijn eigen rommel maar kapot moet maken!

En in een hoekje lag een wollen koordje. Dat had behoord tot een keepje, dat de vader van die kinderen had gedragen, toen hij een maand of acht was. Dat hebben we samen voorzichtig weer teruggelegd. Ook de lappen, waar mijn vrouw de bloesjes van de jongens vijftien jaar geleden mee had willen verstellen hebben we toch maar bewaard en weggestopt bij corsetachtige kledingstukken, waarnaar je in de oorlog gesnakt zou hebben. Er was ook nog een kruikezak, die geen ontroering bij ons wakker riep.

Enfin, we zijn ongeveer drie kwartier in de lappenmand geweest en tenslotte vonden wij het scheerapparaat in een doosje, waarin een odeklonjeflesje had gezeten. Want wie orde op zijn zaken stelt en met oordeel nuttige kleinigheden bewaart, heeft daarvan altijd groot gemak. Gemiddeld eens per tien jaar heb ik een tweede scheerapparaatje nodig en daarvoor hebben wij dan die mand, een soort familiealbum vol lorren en een koord.

H. H.